

КРИМІНАЛІСТИЧНА ТАКТИКА СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

- § 1. Поняття слідчого огляду, його види, об'єкти та особливості.*
- § 2. Огляд місця події та огляд місця злочину, їх суть і обсяг.*
- § 3. Етапи огляду місця події: підготовчий, робочий, заключний.*
- § 4. Методи і способи огляду місця події.*
- § 5. Огляд трупа на місці його виявлення. Проведення ексгумації.*
- § 6. Криміналістична тактика інших видів слідчого огляду.*

§ 1. Поняття слідчого огляду, його види, об'єкти та особливості

Серед невідкладних слідчих дій вагоме місце займає слідчий огляд, регламентований відповідними статтями, що передбачені КПК України.

Слідчий огляд – це самостійна слідча дія, у ході якої виявляють, фіксують і вилучають важливі об'єкти і сліди на них, з метою з'ясування та закріплення обставин події чи злочину, що мають доказове значення для розслідування справи.

Цю дію зазвичай проводить слідчий (дознавач або виконуючий обов'язки слідчого).

Значення слідчого огляду у процесі розслідування надзвичайно велике, адже у процесі огляду виявляють і вивчають значну частину важливих слідів злочину, злочинця, інших речових доказів. Результати огляду дозволяють слідчому правильно визначити напрям розслідування, скласти уявлення про механізм події та про особу, яка розшукується. Від якості проведеного слідчого огляду в багатьох випадках залежить успіх розслідування. Практикою доведено: який огляд місця події – таке і розкриття злочину.

Мета слідчого огляду – виявити і всебічно зафіксувати повну картину обстановки події, всі її деталі, які стосуються розслідуваної справи. Згідно КПК України, метою слідчого огляду передбачено:

- виявлення, фіксація, вилучення, дослідження та оцінка об'єктів і слідів злочину, що стосуються справи;
- з'ясування обставин події злочину;
- виявлення і вивчення інших обставин і речових доказів, що мають значення для розслідування справи;
- отримання початкової інформації при висуненні версій;
- отримання банку даних для організації розшуку злочинця;
- отримання даних про обставини, що сприяють скоєнню злочину.

Під час слідчої дії особа, яка проводить огляд місця події, особисто запевняється в наявності предметів і слідів на них, що мають доказове значення, фіксує їх стан і місцезнаходження. При цьому важливо не тільки окреслити певні обставини і факти, а й простежити закономірності між ними.

Для того, щоб слідчий міг успішно здійснювати огляд місця події, він повинен знати закономірності і механізм утворення слідів злочину, їх типове місце-знаходження та яку інформацію можна отримати від них. Лише володіючи такими знаннями слідчий зможе впевнено використовувати техніко-криміналістичні засоби при огляді місця події.

Конкретні завдання і перебіг слідчого огляду великою мірою визначається його видом. Отож, перелічимо *види слідчого огляду*:

- огляд місця події;
- зовнішній огляд трупа на місці його виявлення;
- огляд предметів;
- огляд документів;
- огляд тварин;
- огляд місцевості;
- огляд приміщень;
- огляд транспортних засобів;
- огляд тіла та одягу живих осіб — проведення освідування (медогляд).

Як відомо, у ході слідчого огляду знаходять та опрацьовують *об'єкти*, пов'язані з подією чи злочинном. Вони можуть бути різноманітними — залежно від обставин кожного конкретного випадку. Однак виділимо серед них найтипівіші об'єкти слідчого огляду:

- місце, з яким пов'язане уявлення про подію, тобто ділянка місцевості, приміщення;
- обстановка місця події;
- труп(и);
- сліди злочину і злочинця;
- предмети матеріального світу;
- документи та інші речові докази, що знаходяться на місці події.

Кожний вид слідчого огляду має певні особливості, свою тактику проведення. Однак вони проводяться за певними загальними положеннями, правилами, що відповідають вимогам КПК, а також тактичним рекомендаціям, розробленим криміналістикою. Ці загальні положення складаються із двох частин:

1. Загальні положення процесуального характеру.
  2. Загальні положення тактичного характеру.
- Зупинимося на них детальніше.

Загальні положення процесуального характеру:

1. Слідчий огляд завжди проводиться особисто та у присутності понятих.
2. Слідчий має право залучати до участі в огляді обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка.

3. У разі необхідності на огляд запрошуються компетентні спеціалісти: криміналісти, медики, товарознавці, пожежники та ін. Зокрема, під час огляду трупа обов'язково повинен бути присутній судмедексперт, а за його відсутності – інший лікар або медпрацівник. Під час огляду тварин доцільно запросити ветлікаря. Під час огляду місця пожежі запрошують спеціаліста з техніки протипожежної безпеки. До огляду місця дорожньо-транспортної пригоди залучають спеціаліста з автотранспорту – експерта-автотехніка.

4. Огляд об'єктів проводиться, як правило, за місцем їх виявлення. Якщо для огляду потрібна спецапаратура, інструменти чи матеріали, а також багато часу або якщо умови не дозволяють, – огляд проводять за місцем проведення слідства.

5. Під час проведенні слідчого огляду неприпустимі дії, які зневажають честь і гідність, небезпечні для здоров'я учасників огляду або дії, які мають відношення до їх інтересів.

6. На місці огляду слід уникати недоцільного пошкодження меблів та інших предметів обстановки.

7. Не допускається розголошення фактів, що стали відомими учасникам огляду. Слідчий повинен попередити учасників про відповідальність за це згідно із КПК України.

8. Весь хід і результати огляду фіксують у закріпленому законом порядку відповідно до КПК України у таких формах: описом у протоколі, фотозйомкою, складанням планів і схем, виготовленням зліпків чи відбитків слідів, аудіозаписом, кінозйомкою, відеозйомкою.

Загальні положення тактичного характеру:

1. Єдине керівництво оглядом. Адже огляд місця події здійснюється не однією особою, а, як правило, слідчо-оперативною групою, до якої входять: слідчий, поняті, оперпрацівник, кінолог, співробітники експертно-криміналістичного відділу, дільничний інспектор та інші спеціалісти і учасники огля-

ду. Це положення найбільше стосується огляду місця події, але враховується і під час інших оглядів – місцевості та приміщень, що не є місцями подій; й огляду речей, транспорту, тварин та ін.

2. Огляд повинен проводитися своєчасно – тобто відразу ж, як у ньому виникла потреба.

3. Огляд повинен бути об'єктивним і повним. На повноту та об'єктивність огляду відчутно впливає час, що минув з моменту скоєння і виявлення злочину до початку слідчого огляду. Отож, постає необхідність своєчасного виїзду (виходу) на місце події – відразу як тільки-но надійшло повідомлення про скоєння злочину. Огляд місця події – єдина слідча дія, яку закон у разі термінового виїзду з метою виявлення ознак злочину дозволяє проводити до порушення кримінальної справи.

4. Огляд повинен бути активним. Починаючи огляд (особливо огляд місця події), слід зважити на обставини – вирішити, які докази і навіщо варто їх шукати, на що саме звертати увагу в ході огляду. При огляді обстановки місця події за виявленими змінами можна робити висновки про те, що трапилося, які і чий сліди могли залишитися, якими є їхні особливості, характер слідоутворення тощо.

Наприклад, якщо у квартирі безладдя: розкидані стільці, вікно у зимову пору розчинене навстіж, шафа відкрита, біля неї розкидані порожні дерев'яні вішалки – а біля вікна труп з рубаною раною потилиці, можна зробити висновки: це був розбій; жертва чинила опір, намагалася гукати на допомогу (через вікно) або ж вистрибнути у вікно, але злочинець наніс удар жертві ззаду і викрав речі із шафи. Така обстановка спонукає шукати сліди пальців рук злочинця там, де він міг їх залишити: на шафі, вішалці, підвіконні тощо.

Слідчий повинен діяти активно, вживати заходів по виявленню слідів злочинця і злочину, виявляти при цьому ініціативність, творчий підхід, наполегливість, помножену на спостережливість та уважність.

5. Методичність і послідовність огляду. Огляд повинен бути методично грамотним, послідовно організованим – з чітким і зрозумілим порядком дій для всіх членів слідчо-оперативної групи.

Слідчий (чи інша особа, що проводить огляд) повинен застосовувати найбільш ефективні методи, способи і прийоми, зважаючи на особливості обстановки та специфіку об'єктів.

При цьому у нього повинен бути чітко визначений порядок дій – уявний план, який сприяє виявленню закономірностей між зафіксованими фактами.

6. При огляді слід застосовувати науково-технічні засоби. Без них у багатьох випадках неможливо виявити, вилучити, скопіювати та зафіксувати сліди чи інші об'єкти. Вказівки на можливість використовувати науково-технічні

засоби при виконанні слідчих дій є у багатьох статтях кримінально-процесуального законодавства. Зокрема, ними передбачено фіксування судового процесу технічними засобами – застосування фотозйомки, кінозйомки, відеозапису, звукозапису та ін. Однак у законі неможливо передбачити всі технічні засоби, правила і прийоми, що потрібні для здійснення огляду місця події, проведення інших слідчих дій. Тому, якщо закон не дає вказівок про допустимість застосування конкретного засобу, слідчий може самостійно прийняти рішення про його використання. Але це не повинно суперечити меті та принципам правосуддя, нормам етики, безпеки та економічності. Якщо слідчий не має необхідних навичок застосування і використання технічних засобів, він запрошує відповідних спеціалістів з інших галузей знань.

7. У ході огляду слід дотримуватися криміналістичних правил обережного поводження з речовими доказами; попереджати їх пошкодження або повне знищення учасниками огляду.

Якщо під час проведення слідчого огляду буде дотримано всіх загальних положень процесуального і тактичного характеру, то такий огляд матиме позитивні результати у з'ясуванні істини по справі.

§ 2. Огляд місця події та огляд місця злочину, їх суть і обсяг

Криміналістична тактика слідчого огляду оперує двома, на перший погляд схожими, а насправді різними за змістом поняттями: огляд місця події (пригоди) та огляд місця злочину.

Огляд місця події – невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, фіксацію і вивчення обстановки місця події, слідів злочину і злочинця та інших фактичних даних, що дозволяють разом з іншими доказами зробити висновок про подію, що відбулася.

Місце, в межах якого виявлені сліди, що стосуються події скоєного злочину, називається **місцем події**, а його огляд – **оглядом місця події**.

На відміну від місця події, **місце злочину** – це конкретна ділянка, де було скоєно злочин або настав злочинний результат.

Місце події є не лише місцем, де скоєно злочин, а й ті місця, де було виявлено знаряддя злочину, окремі сліди і речові докази. При цьому ці ділянки можуть бути територіально віддалені одна від одної, інколи на значну відстань.

Таким чином, місце події і місце злочину можуть територіально як збігатися, так і знаходитися на різних територіях. При одному огляді місця злочину може бути декілька оглядів місця події – як в одному, так і в різних місцях. Слід мати на увазі, що не кожна подія є злочином, оскільки завершення розслідування може бути встановлено, що у цій події відсутній склад злочину.

У результаті — це є прямим наслідком відмови в порушенні кримінальної справи. Ось тому законом дозволено проводити огляд місця події до відкриття кримінальної справи.

Подію може виявити як працівник міліції, так і інші особи. Звичайно громадяни, які виявили злочин, звертаються до працівника міліції, постового, патруля, дільничного інспектора, тобто до будь-якої особи у міліцейській формі, або ж звертаються у відділення міліції особисто чи по телефону до чергової частини.

Згідно з кримінальною тактикою, огляд місця події за своїм обсягом і ходом розслідування поділяється на три етапи:

1. *Підготовчий.* У свою чергу він поділяється на дві фази:
  - дії слідчого до виїзду на місце події;
  - дії слідчого та опергрупи після прибуття на місце події.
2. *Робочий.* Поділяється на дві частини:
  - загальний огляд;
  - детальний огляд.
3. *Заключний етап.*

§ 3. Етапи огляду місця події: підготовчий, робочий, заключний

Підготовчий етап

Фаза 1. Дії слідчого до виїзду на місце події.

Цей етап починається з моменту прийняття слідчим рішення про проведення огляду місця події. Приймаючи таке рішення, слідчий зобов'язаний:

- забезпечити охорону місця події до свого прибуття, тобто вжити заходів, які запобігають проникненню на місце події сторонніх осіб, забезпечують недоторканість обстановки та слідів злочину;
- подбати про запобігання чи послаблення небажаних наслідків злочину (наприклад, дати розпорядження про посилення заходів із ліквідації пожежі, витоку газу, можливого затоплення тощо);
- забезпечити до моменту свого прибуття присутність неподалік від місця події осіб, які можуть надати необхідну інформацію про подію;
- попередньо визначити, яких спеціалістів потрібно залучити до огляду, забезпечити їх прибуття на місце події;
- визначити склад опергрупи, яка виїде на місце події;
- перевірити готовність технічних засобів для огляду місця події.

Після здійснення перелічених заходів слідчий виїжджає на місце події. З моменту його прибуття починається друга фаза підготовчого етапу.

Фаза 2. Дії слідчого та опергрупи після прибуття на місце події:

- надати необхідну медичну допомогу потерпілим, якщо це не було виконано до прибуття слідчого;
- вивести з місця події всіх сторонніх осіб;
- залучити до участі в огляді понятих та остаточно визначити коло можливих і необхідних учасників огляду;
- проінструктувати учасників огляду про їх права та обов'язки;
- зібрати відомості шляхом попереднього безпротокольного опитування, які можуть бути взяті до уваги, – отримати необхідну інформацію про місце події. Опитування бажано фіксувати шляхом звукозапису або письмово (те-зисно);
- встановити особу, яка першою виявила злочин чи повідомила про нього;
- встановити, по можливості, осіб, які можуть відтворити звичайне (без змін) розташування речей і предметів на місці події;
- провадити інші невідкладні дії, що викликані обставинами; забезпечити покращені умови проведення огляду (наприклад, штучне освітлення, приставна драбина, телефон тощо);
- доповісти про скоєний випадок у певні органи.

Як на цьому, так і на подальших етапах огляду, вживаються необхідні розшукові заходи. Їх слід проводити паралельно з оглядом (наприклад, переслідування злочинця, пошук із службово-розшуковою собакою, розмови з очевидцями і свідками тощо).

Робочий етап

Робочий етап огляду місця події складається із двох частин.

Частина 1. Загальний огляд (оглядовий) – це лише візуальний («поверховим поглядом») огляд місця події. У його ході особа, що проводить огляд, зобов'язана:

- у загальних рисах скласти уявлення про характер обстановки місця події, окреслити межі огляду – масштаби території, яку далі детально оглядатиме.

Як правило, після попереднього обходу місця події особа, що керує оглядом, робить деякі нотатки про обстановку, наявність основних осередків скоєння злочину та об'єктів, які потрібно оглянути і вилучити.

Тому доцільно визначити для детального огляду і брати під охорону дещо більшу територію, ніж та, на якій є очевидні сліди події злочину. Виходячи із цього, потрібно включати в масштаби огляду території підходу і відходу злочинця з місця події;

- виробити приблизний план детального огляду, який повинен відповідати на три питання:
  - що розглянути;

- в якому порядку;
- як та за допомогою яких засобів оглядати.

Відповіді на ці запитання плану отримують з урахуванням поверхового огляду обстановки місця події; з опиранням на показання, отримані ще до огляду і в ході огляду, а також показання від заявника; шляхом опитування різних осіб за оперативними даними.

Наприклад, планують з'ясувати: як пересувався; що робив; до чого торкався злочинець; які об'єкти і сліди можна знайти; на чому конкретно; за допомогою яких прийомів огляду і за допомогою яких науково-технічних засобів тощо.

Під час загального огляду, залежно від умов на місці події та характеру об'єктів, які підлягають огляду, намічається порядок їх вивчення (послідовність, способи руху при огляді), а також проводиться підготовка необхідних технічних засобів;

- розподілити конкретні обов'язки з проведення детального огляду між учасниками оперативної групи;
- у ході загального огляду фіксувати обстановку на місці події, а також місцезнаходження та взаєморозміщення окремих об'єктів. Для цього проводять орієнтуючу та оглядову фотозйомку, що дозволяє не лише наочно ілюструвати зміст протоколу місця події, а й вчасно виявити і зрозуміти неправдиві версії обвинувачених або зацікавлених осіб у закінченні справи.

Обстежуючи місце події під час загального огляду, потрібно поводитися з великою обережністю, щоб не пошкодити сліди, не зачепити деталі обстановки при пересуванні. На цьому етапі дозволяється тільки оглядати об'єкти, але не торкати їх руками.

Сліди, виявлені в ході загального огляду, огорожують захисним прикриттям або сигнальними знаками. Наприклад, накрити картонкою гільзу; порожнім перевернутим ящиком прикрити знайдений у ґрунті слід взуття; вставити гілку в сніг біля виявленого у ньому дрібного предмета; окреслити крейдою на стіні приміщення те місце, де знайдено пляму, схожу на кров чи окреслити на склі знайдені сліди рук тощо.

Частина 2. Детальний (динамічний) огляд

Детальний (динамічний) огляд — це огляд під час якого на місці події детально вивчають окремі об'єкти та їх групи. Мета цього огляду — виявити, вивчити і підготувати до вилучення сліди та речові докази, встановити та зафіксувати окремі деталі обстановки місця події — особливо такі деталі, що пояснюють механізм події, перебіг злочину, що вивчається.

З'ясувавши характер події, переходять до розшуку слідів злочину: слідів транспорту, знаряддя зламу; слідів пальців рук та долонь; слідів босих чи взу-

тих ніг; недопалків, плям крові, викинутих чи загублених злочинцями предметів та ін.

Під час пошуку слідів та речових доказів виходять із тих версій, які виникають у ході загального огляду. Відшукавши сліди і предмети, що підтверджують одну із версій, переконуються у її правильності та з'ясовують можливе спрямування інших версій, хоч і не відкидають їх зовсім. На підставі встановлених при детальному огляді фактів можуть виникати і нові версії, які теж потрібно ретельно перевіряти.

Під час детального огляду його учасники подумки відтворюють (програють) різні можливі сценарії ходу події; визначають, який із них відповідно до знайдених на місці події окремих деталей є найімовірнішим. Саме за виявленою під час детального огляду обстановкою та слідами, працівники слідства отримують відповіді на основні питання, що виникають під час огляду місця події.

Практикою вироблена так звана 7-значна словесна формула огляду місця події – найважливіші питання огляду: де? що? коли? чим? як? навіщо? хто? Одержавши відповіді на ці запитання, слідчий після закінчення огляду місця події, може вважати що досудове слідство буде закінченим з успіхом.

Серйозне значення для правильного вирішення питання про те, що сталося, має виявлення в ході огляду місця події так званих негативних обставин. Негативними називаються обставини, що суперечать логічному поясненню характеру події, порушують її закономірності – вони б підтверджувалися, якби пояснення події відповідало б дійсності. Наприклад, знайдено навісний замок з перепиляною дужкою, але немає металевих опилків: отвір у склі вітрини, але через нього людина не пролізе та ін. Негативні обставини пов'язані з інсценуванням злочинів – створенням зацікавленими особами штучної обстановки з метою заплутати слідство, завести на хибний шлях розслідування.

Таким чином, під час детального огляду необхідно:

- старанно і ретельно оглядати об'єкти. Для цього їх можна зрушувати з місця, переставляти, перевертати та розглядати з допомогою лупи;
- вживати всіх заходів, щоб виявити на місці події та на окремих об'єктах сліди злочину та злочинця. Наприклад, обробити порошком місця можливого знаходження латентних слідів рук злочинця;
- вилучити об'єкти зі слідами, а якщо це неможливо – перекопіювати їх;
- за фіксувати негативні ознаки об'єктів;
- перевірити дані загального огляду (додатково зафіксувати чорнові записки для протоколу; уточнити ескізи плану місця події; провести вузлову та детальну фотозйомку).

Важливу роль у слідчому огляді відіграє спеціаліст-криміналіст, який, володіючи спеціальними знаннями та навичками роботи з технічними засобами, бере участь у виявленні, фіксації, вилученні та упаковці слідів і об'єктів. За результатами огляду спеціаліст-криміналіст проводить обробку фото-, кіноматеріалів, готує і передає слідчому фототаблиці, матеріали відеозапису і кінозйомки. Це звільняє слідчого під час огляду від технічної роботи — дозволяє зосередитися на ретельному огляді матеріалів обстановки місця події, організації роботи по «гарячих слідах», складанні протоколу огляду та інших документів. Спеціаліст-криміналіст може безпосередньо на місці події провести попереднє вивчення, а це допомагає слідчому більш реально уявити обставини скоєння злочину, виробити версії, визначити шляхи та засоби їх перевірки.

Участь спеціаліста в огляді місця події є корисною ще й в іншому аспекті роботи зі слідами — вона виключає можливе вилучення слідів та об'єктів, що не мають значення для справи.

При вилученні на місці події речових доказів спеціаліст-криміналіст не лише надає допомогу слідчому, а й кваліфіковано упаковує предмети, що підлягають вилученню, дає їм правильне тлумачення під час їх фіксації та опису в протоколі та ін.

Заключний етап огляду місця події

На цьому етапі огляду слід провести такі дії:

- заслухати зауваження учасників огляду і, у разі необхідності, прийняти певні рішення;
- вилучити й упаковати сліди та предмети, що можуть мати значення речових доказів по справі;
- скласти протокол огляду місця події;
- накреслити схематичні та масштабні плани;
- забезпечити охорону об'єктів, які з певних причин не могли бути вилучені.

Протокол огляду місця події складають на місці огляду. Його підписують усі учасники огляду.

Чим детальніші чорнові записи, що велися під час загального і детального огляду, чим скурпульозніше було зроблено виміри — тим повніше і точніше буде складений протокол огляду місця події.

В одному з районів Київської області була скоєна крадіжка з дачі. З місця події був вилучений осколок скла зі слідами пальців рук, які були залишені не потерпілим, а іншою особою. Але слідчий факт вилучення скла зі слідами пальців рук не відобразив у протоколі огляду місця події. Пізніше експертом-криміналістом було встановлено, що сліди пальців рук на осколку скла залишені раніше засудженим за крадіжки гр. Єгоровим. У ході досудового розсл-

ідування гр. Єгоров зізнався у скоєнні цієї крадіжки. Але вже на судовому засіданні він відмовився від раніше даних показань і повідомив про те, що співробітники міліції сфальсифікували кримінальну справу. Оскільки викрадене майно у гр. Єгорова не було знайдене, сліди його пальців рук на склі не зафіксовані у протоколі огляду місця події, а також зважаючи на те, що звинувачення було побудоване лише на зізнанні обвинуваченого, суд повернув кримінальну справу на дорозслідування.

У протоколі огляду картину місця події, описують ясно і без викривлень, щоб кожен, хто його прочитає (слідчий, прокурор, оперативний працівник, суддя, адвокат), зміг би з усіма подробицями уявити картину місця події, яку спостерігали учасники огляду.

Протокол складається в одному примірнику, у теперішньому часі та від першої особи. Під час огляду місця події з трупом протокол складається у двох примірниках, один з яких разом з трупом направляється на судмедекспертизу.

Протокол огляду структурно складається з трьох частин: вступної, описової та заключної. Основні положення та опис всіх його складових частин вивчається окремою дисципліною – кримінальним процесом.

У протоколі обов'язково повинні бути зазначені всі дії слідчого відповідно до ходу огляду, послідовно описані зібрані об'єкти – у тому вигляді, в якому їх було виявлено. При складанні протоколу огляду місця події необхідно пам'ятати, що він є основним процесуальним документом, в якому відображається весь хід огляду і його результати – це основне джерело інформації з місця події.

§ 4. Методи і способи огляду місця події

Вище вже було зазначено, що при загальному огляді місця події слідчий обирає метод огляду. Отож, на них варто зупинитися детальніше.

Криміналістикою розроблено декілька *методів просторового огляду* місця події:

1. Суцільний;
2. Вибірковий;
3. Вузловий;
4. Секторний.

При *суцільному методі* територія місця події підлягає послідовному, плано-мірному огляду. Кожен об'єкт, який зустрічається на шляху, підлягає ретельному огляду.

При *вибірковому методі* огляду підлягають лише ті ділянки місця події, на яких, на думку слідчого, локалізовано найбільше слідів та об'єктів, що стосуються місця події.

Для *вузлового методу* огляду місця події попередньо виокремлюють найбільш важливі ділянки, вузли, квадрати, предмети обстановки, а потім приступають до їх дослідження. Вузел – це окрема ділянка, частина місця події, що підлягає детальному обстеженню. Цей метод найчастіше використовують для пошуку дрібних об'єктів (куль, гільз, шроту, гудзиків тощо); тайників у стінах, меблях, дверних ручках і т. ін.

Секторним методом огляду досліджують місцевість, окрему ділянку або частину місця події за допомогою радіальних секторів. Слідчий знаходиться в центрі досліджуваної території (тобто в одній точці), послідовно обертаючись навколо годинникової стрілки, відкладає радіальні сектори на місцевості під кутом 30–45°. Після огляду одного сектора, він відкладає другий, третій і т. д., поки не закінчить дослідження всієї території.

У ході огляду місця події учасники пересуваються по певній території. Щоб не знищити сліди, не порушити місцезнаходження об'єктів, використовуються такі *способи огляду*:

1. Концентричний – рух по спіралі від периферії до центру;
2. Ексцентричний – рух по спіралі від центру до периферії;
3. Фронтальний (лінійний) – це переміщення по прямій лінії від початкової межі і до краю площі. Для цього суб'єкти дослідження розташовуються в ланцюжок і рухаються фронтально по території, яку потрібно дослідити.

Питання про спосіб огляду місця події вирішується з огляду на конкретні обставини справи. Тактика огляду може дати лише загальні рекомендації щодо способу огляду. Так, огляд приміщення зазвичай проводять концентричним способом: учасники рухаються від периферії, тобто від входу у приміщення, до центру, яким вважається найважливіший для розслідування об'єкт (зламаний сейф у магазині, шафа у квартирі та ін).

Огляд місця події на відкритій місцевості, навпаки, доцільно від центру (наприклад, трупа) до периферії – тобто ексцентричним способом, оскільки часто на початку огляду важко буває визначити межі місця події.

Але якщо територія велика за площею і її можна розділити на ділянки, огляд проводять фронтальним способом: учасників огляду розподіляють по фронту, і вони рухаються до задалегідь зазначених меж чи орієнтирів.

Огляд приміщення та місцевості характеризується певними особливостями. Так, при огляді приміщення заслуговують на пильну увагу:

- місце можливого проникнення злочинця (саме в цих місцях, швидше за все можна знайти сліди злочинця);
- переміщені злочинцем предмети (на них можна знайти залишені злочинцем сліди рук);

- поверхню підлоги (на підлозі можуть бути знайдені сліди ніг злочинця, загублені предмети та ін.);
- стіни (на них можуть бути знайдені плями, схожі на кров, якщо йдеться про вбивство);
- пічне опалення (тут можуть бути знайдені залишки незгорілих речових доказів).

Особливістю огляду на відкритій місцевості є те, що огляд проводиться на великій території. Отож, місцевість у такому випадку доцільно розподілити на ділянки, а межами для таких ділянок зазначити постійні природні орієнтири (наприклад, річку, дерево тощо). Якщо огляд проводиться по чітко виражених слідах злочинця або злочину, що ведуть на дуже велику відстань, то огляд «доріжки слідів» проводять із захватом ~ 5 м. по обидва боки лінії напрямку слідів. Але ця цифра не повинна сприйматися як абсолютна, тому що залежно від конкретних обставин межі огляду можуть бути розширені, а в деяких інших випадках, навпаки, звужені. Кожен вид злочину залежно від характеру події потребує відповідного диференційного підходу до виявлення і збирання слідів. На ґрунті необхідно шукати: сліди взуття, знарядь зламу, транспорту та ін.; на кущах, деревах – сліди від борту автомобіля, кульові пошкодження тощо; в ямах – зібрані, накидані предмети тощо.

Потрібно пам'ятати про необхідність ретельного огляду місця події і в тих випадках, коли злочинці вже виявлені та затримані на місці події чи в результаті проведеної роботи по «гарячих слідах». У таких випадках вилучення слідів та речових доказів при відповідно правильному процесуальному оформленні є незаперечним доказом вини конкретних осіб.

§ 5. Огляд трупа на місці його виявлення. Проведення ексгумації

На місці виявлення трупа слідчий проводить його зовнішній огляд. Цей зовнішній огляд складається з двох стадій:

1. Загальний огляд.
2. Детальний огляд трупа.

Увесь хід і результати огляду трупа відображаються у протоколі огляду місця події. При огляді трупа обов'язково вивчаються:

1. Пози трупа та його положення на місці події.

Загальний огляд трупа починається з фіксації його місця знаходження, загального вигляду, пози і положення стосовно оточуючих предметів на місці події.

Положення та поза трупа мають суттєве значення для формування версій про механізм події. При огляді положення трупа необхідно описати його роз-

ташування стосовно найближчих нерухомих об'єктів – входу, вікон, стін, залізниці, дерев та ін.

Про зміну початкового положення і пози трупа на місці події можуть свідчити трупні плями – їх розташування та характер.

Спостереженнями та дослідями встановлено: трупні плями можуть зникати і виникати на інших місцях тіла при переміщенні трупа та зміні його положення лише протягом перших 6–8 год. після смерті. Через 10–12 год. трупні плями вже не зникають – тільки частково пере-міщуються. А до кінця першої доби після смерті при переміщенні трупа вони вже не змінюють свого розташування – залишаються сталими.

Предмети в кишенях і предмети, на яких лежить труп, роблять відбиток на трупі у вигляді блідих плям або рельєфних слідів – вони виникають у результаті стискування судин, що перешкоджає руху крові. Тому на таких ділянках трупа відсутні трупні плями. При огляді необхідно уважно вивчити і дослідити «ложе» (місце) трупа – ту поверхню, на якій він лежить, і далі зіставити знайдені на тілі відбитки від предметів. Якщо між формою предметів, що знайдені на «ложі» трупа, і відбитками слідів на тілі трупа встановлені розбіжності, то це може свідчити про переміщення трупа.

2. Зовнішній стан одягу на трупі.

Стан одягу встановлюється в ході загального огляду трупа. Зовнішній вигляд одягу трупа має велике значення для встановлення механізму злочину. Так, важливе доказове значення має стан одягу потерпілої у справі про зґвалтування, що поєднане з вбивством. Або ж інший приклад: у справах про самогубство, коли відповідне положення частин одягу на трупі повинно збігатися зі станом, що зумовлений такому способу самогубства.

3. Знаряддя спричинення смерті, виявлені на трупі.

Знаряддя спричинення смерті оглядаються лише у випадках, коли вони знаходяться безпосередньо на трупі, наприклад, зтягнутий зашморг на шиї.

Якщо знаряддя, яким спричинене пошкодження потерпілому, знаходиться на відстані від трупа, то його огляд проводять в іншому контексті: згідно із визначеною слідчим послідовністю огляду об'єктів на місці події.

Знаряддя спричинення смерті, яке механічно пов'язане з трупом (зашморг на шиї, встромлений у груди кинджал), розглядають до роздягання трупа та огляду одягу. Адже під час цих дій положення і стан знаряддя можна порушити. Рекомендується зберігати вузли та форму петель на мотузках, що зняті з трупа: розрізати матеріал петлі потрібно окремо від місця вузла, а потім, після зняття з трупа петлі, – кінці з'єднують і скріплюють один з одним. При цьому не допускається розв'язування петлі вузлів.

4. Ложе трупа.

Після фіксації положення і пози трупа, огляду зовнішнього стану одягу, слід оглянути ложе трупа. З цією метою труп потрібно підняти і віднести вбік. При цьому труп не можна тягнути чи перевертати, оскільки таким чином можна змістити предмети, що знаходяться під трупом.

А вони можуть мати суттєве значення для справи – дозволять зробити висновок про переміщення трупа чи зміну його пози.

5. Одяг на трупі.

Після зовнішнього огляду та опису одягу труп роздягають. Кожна частина одягу оглядається як окремо, так і в сукупності з іншими частинами одягу.

Під час огляду одягу з'ясовують:

- чи відповідає він розмірам трупа;
- чи наявні всі частини одягу;
- які предмети знаходяться в кишенях та в інших частинах одягу;
- забруднення, плями на одязі (розмір, колір плям, проникнення в тканину);
- пошкодження на одязі;
- індивідуальні особливості на одязі;
- запах одягу;
- відповідність якості та розміру верхнього і нижнього одягу (мародерство).

6. Тіло трупа і пошкодження на ньому.

Тіло трупа оглядається по частинах і в тій послідовності, яка вважається найбільш доцільною. У процесі огляду встановлюють і фіксують:

- стать, вік, зріст, колір волосся, очей;
- зовнішні анатомічні ознаки (передовсім якщо особа не встановлена);
- характер, ступінь та локалізація трупних плям і пошкоджень (визначається судмедекспертом);
- стан зубного апарата;
- наявність виділень та ін.

При цьому необхідно зіставити всі пошкодження, які є на тілі трупа, з пошкодженнями одягу – щодо їх розташування.

7. Предмети, що виявлені в кишенях та інших частинах одягу трупа.

Ці предмети можуть бути оглянуті як у процесі огляду одягу, так і після огляду тіла трупа. При цьому зазначають назву, розмір, форму предметів, їх стан і розташування на трупі. Детально фіксують зовнішні ознаки предметів.

Особливо важливо це при огляді трупа потерпілого, особа якого не встановлена. У такому випадку по закінченню огляду труп обов'язково дактилоско-

піюють, а потім, після надання обличчю трупа прижиттєвого вигляду («туалету трупа»), його фотографують за правилами впізнавальної (сигналітичної) фотозйомки.

Особливим випадком огляду трупа є ексгумація, тобто викопування трупа з місця захоронення. Проводять її за спеціальною постановою, яку виносить слідчий орган.

До ексгумації вдаються у разі, якщо виникла необхідність повторно оглянути трупа після його захоронення чи провести судово-медичну експертизу.

Ексгумація проводиться у присутності слідчого, понятих, експерта-криміналіста, судмедексперта та одного із найближчих родичів. Спочатку фіксують загальний вигляд місцевості та місце захоронення труни або трупа. Потім оглядають труну, трупа, що знаходиться в ній, одяг на ньому. При цьому проводять фотографування, фіксують усі заходи у протоколі ексгумації та огляду трупа.

Своєчасний кваліфікований зовнішній огляд трупа на місці його виявлення відіграє важливу роль у розкритті злочину.

При огляді місця події використовується фото-, кіно- та відеозаписуюча апаратура; уніфікована слідча валіза; спеціальні засоби освітлення, спеціальні портативні прилади, які дозволяють виявляти сліди органічних походжень (бризки слини, крові, сперми, жирів та ін.); оптичні та пошукові прилади (щупи); ручний бур; металошукачі та підйомники; прилад для пошуку кольорових металів, прилад для виявлення трупа – газовий індикатор «Пошук» тощо.

Нині для огляду місця події створено спеціалізовані пересувні криміналістичні лабораторії (ПКЛ). Вони складаються із салону для перевезення людей та салону для виконання окремих процесуальних і технічних дій. Технічні засоби, що є в лабораторії, поділяють на сім груп:

- електричне обладнання;
- засоби зв'язку та сигналізації;
- засоби виявлення, фіксації, вилучення і попереднього дослідження речових доказів;
- фотолабораторний відсік;
- протипожежні засоби та інструменти;
- спецодяг та спецінвентар;
- санітарно-гігієнічні засоби.

У криміналістичній лабораторії є декілька спецваліз для робіт певного призначення, а саме:

- дактилоскопічна валіза;
- набір для вилучення слідів;
- набір для огляду місць вибуху;
- набір для огляду місць ДТП;

- набір для огляду пожеж;
- набір для пошукових робіт та ін.

Кількість спеціалістів, які виїжджають на місце події, встановлюється слідчим залежно від виду злочину, обсягу і складності роботи та інших факторів огляду.

§ 6. Криміналістична тактика інших видів слідчого огляду

Із інших видів слідчого огляду на практиці найчастіше застосовуються огляди місцевості, приміщень, предметів, документів і огляди тварин.

Огляд місцевості і приміщень.

Місцевість і приміщення можуть бути самостійними об'єктами огляду, якщо вони не є місцем події. Такі огляди проводяться, щоб перевірити показання обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка або у процесі підготовки слідчого експерименту та ін.

Подібні огляди проводяться у цілому за правилами огляду місця події. Однак є й відмінність: у ході їх вирішують більш вузькі, конкретні завдання. Наприклад, перевіряється чи відповідають дійсності показання обвинуваченого або свідка про розташування меблів у приміщенні, або чи справді є на вказаній місцевості сліди перебування певної особи, яку перевіряють. Факти, встановлені у ході огляду конкретної ділянки місцевості чи приміщення, можуть мати важливе доказове значення.

У справі про розбійний напад на гр. Іванову підозрювався гр. Волков. Останній показав, що в той час, на який вказала потерпіла, він рибалив на озері, розташованому за 10 км від місця нападу. Для підтвердження свого алібі Волков пояснив, де саме він розташувався, які зміни вніс на березі (залишив кілки для вудилищ), що залишив із їжі, де заховав вудилища, щоб наступним разом не нести їх з собою на озеро та ін.

Слідчий виїхав на вказане місце і в ході огляду виявив все назване підозрюваним. Крім цього, слідчим були виявлені обривки обласної газети, яка використовувалася Волковим для упаковки продуктів. Газета була датована днем, що передував вчиненню злочину, а доставляли її в село наступного дня вранці після її виходу з друкарні. Всі отримані дані дозволили впевнитися в алібі підозрюваного. Незабаром же був затриманий злочинець, який справді напав на гр. Іванову. Ним виявився гр. Мешков, який втік з місця позбавлення волі і переховувався декілька днів у лісі. Отож, був проведений і огляд місцевості в лісі, де проживав Мешков там були знайдені: прим'ята трава під ялиною, залишки картоплі, кістки домашньої птиці (яку викрав гр. Мешков у селі).

Під час огляду приміщень також нерідко встановлюють факти, що мають важливе значення для справи. До особливостей під час їх огляду належить фіксація слідів підходу і відходу, наявність проникнення чи інсценування, встановлення осередка проникнення та слідів злочинця. Стосовно огляду приміщень усередині, то тут звертають увагу на кількість жилих і підсобних приміщень, їх опалення та обстановку, на наявність і розташування громоздких і цінних речей тощо. А при розслідуванні злочину з проникненням в приміщення звертають увагу саме на ті осередки, де найбільше сконцентровано слідів злочинця, зокрема рук, взуття, сліди біологічного походження, залишені чи загублені речі тощо.

У справі про нестачу матеріальних цінностей завідувач відділу магазину «Гастроном» висунув версію про неналежні умови в складі для зберігання ковбасних виробів, внаслідок чого зросло їх висихання. Слідчий, оглянувши склад, встановив, що температура значно вища необхідної, оскільки під складом знаходилася котельня центрального опалення. Потім був проведений експеримент – факт висихання ковбасних виробів підтвердився.

Огляд предметів. Як самостійна слідча дія проводиться у двох випадках. По-перше, коли предмети були вилучені при проведенні обшуку, виїмки чи інших слідчих дій (в тому числі й огляду місця події) або коли їх необхідно оглянути більш детально та у кращих умовах, ніж це було можливим при проведенні зазначених слідчих дій. Огляд предметів у такому разі проводиться на робочому місці у приміщенні слідчого. По-друге, до огляду предметів вдаються, коли предмети безпосередньо пред'являються слідчому підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, свідком та іншими особами.

Огляд предметів проводиться з дотриманням вимог, передбачених законом. Починається він із вивчення зовнішнього вигляду та встановлення найменування і призначення предмета. Якщо виникають труднощі у визначенні його найменування та призначення – звертають увагу на розмір, форму, матеріал, колір, а також індивідуальні ознаки. Особливу увагу слідчий приділяє встановленню ознак, що вказують на зв'язок предмета з подією, що розслідується. Для цього бажано застосувати криміналістичну техніку, а в разі необхідності – і допомогу спеціалістів.

Так, при огляді штанів, вилучених при обшуку у підозрюваного у зґвалтуванні, слідчий візуальним оглядом виявив плями схожі на кров. Після застосування ультрафіолетового освітлення визначив, що ці плями мають характерне світіння. Далі експертизою було встановлено, що це є плями висохлої сперми. А на внутрішній стороні та у складках манжет штанів слідчий знайшов причеплені насінини рослин, зовні схожі з тими, що були знайдені на місці події та на одязі потерпілої (експертизою було встановлено однорідність цих рослин).

Під час огляду предметів та фіксації його результатів слідчий повинен дотримуватися правил обережного поводження як із самими предметами, так і слідами на них. Усі предмети детально описують у протоколі огляду, а в разі необхідності фотографують, іноді ще й додають спеціальні схеми-замальовки.

При описуванні предметів, їх частин, місця розташування на них слідів тощо бажано користуватися спеціальними довідниками слідчого, криміналіста або консультаціями спеціалістів.

Огляд документів, як і огляд предметів, здійснюється тоді, коли необхідно провести детальний огляд документів у найбільш сприятливих умовах, зі застосуванням спецтехніки, а також якщо документ пред'являється підозрюваним, обвинуваченим, чи іншими особами.

Метою цієї слідчої дії є встановлення та закріплення даних, що дозволяють визнати документи речовими доказами, або ж виявити ознаки, факти, обставини, що матимуть значення для кримінальної справи.

Процесуальний порядок огляду документів аналогічний порядку огляду предметів. Якщо, на думку слідчого, документ надалі відіграватиме роль речового доказу, то при його подальшому огляді неприпустимо використовувати такі прийоми і науково-технічні засоби, що можуть завдати змін, пошкоджень або додати до нього нових ознак. Такі документи в ході огляду бажано фотографувати. Якщо документ не є речовим доказом, то при його огляді основну увагу звертають на вивчення змісту, наявність змін у ньому, фактів та обставин, що викладені в документі.

Огляд тварин. Огляд тварин та їх трупів суттєво не відрізняється від огляду предметів. Необхідність в ньому виникає здебільшого у справах про крадіжки тварин. При огляді тварин, як правило, головним є завдання виявити ознаки, що дозволяють констатувати належність тварин конкретній особі чи господарству. Отож, встановлюють вид, породу, стать, колір, вік, різні клейма, помітки та інші ознаки, що індивідуалізують тварину.

Оскільки виявлення названих ознак та правильне використання спеціфічної термінології потребує спеціальних знань, то до участі в огляді тварини і написання протоколу доцільно запросити спеціаліста-ветеринара або зоотехніка.

Слідчі огляди є важливою ланкою слідчих дій, адже у їх ході виявляють, фіксують, вилучають, досліджують та використовують докази по справі. Вони повинні проводитися вміло, з використанням спецтехніки та відповідно до вироблених криміналістикою правил і рекомендацій.

Під час їх проведення слід суворо дотримуватися вимог кримінально-процесуального законодавства.

Контрольні запитання та завдання для самоперевірки

- Дайте поняття та визначення слідчого огляду місця події.
- Які Ви знаєте види слідчого огляду?
- Назвіть об'єкти огляду місця події.
- Опишіть загальні положенням процесуального характеру.
- Охарактеризуйте загальні положення тактичного характеру.
- Що потрібно розуміти під оглядом місця події та оглядом місця злочину? Чи є різниця? Якщо є, то яка?
- Які Ви знаєте етапи огляду місця події? Охарактеризуйте їх.
- Які Ви знаєте методи і способи огляду місця події? Дайте кожному із них характеристику.
- Опишіть стадії огляду трупа на місці його виявлення?
- Що таке ексгумація? Як проводять цю процедуру?
- Назвіть і дайте характеристику іншим видам слідчого огляду.

Література до теми: див. список рекомендованої літератури за п. /№(1, 2, 3, 9, 15, 18, 23, 24, 29, 31, 33, 34, 35, 37, 42, 48, 49).